

2.02.2005

Giriş

Türk modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan dini gruplar, bu süreçte ayrı bir yer tutmaktadır. İşgal ettikleri öneme karşın dini gruplar üzerinde yapılan çalışmalar yeterli değildir. dini gruplar üzerinde değişimin meydana getirdiği farklılaşmanın detayları konusundaki çalışmaların azlığı nedeniyle yeteri derecede bilgi sahibi değiliz. Dolayısıyla bu değişimin belirgin olarak bütün alanlara nasıl yansıdığı konusunda da fazla bilgiye sahip değiliz. Dini grupların kimliklerinin yeniden üretildiği son zamanlarda yukarıda bahsedilen hususların önemi bir kat daha artmaktadır.

Türkiye’de dini gruplar içerisinde –Sünnilerden sonra- sayısal olarak en büyük grubu teşkil eden Aleviler, modernleşme süreciyle kendilerine yeni bir kimlik ürettirler ve kendilerini yeniden ele alıp tanımlama ya da kültürel olarak hayal etmeye başladılar. Bu süreçte geleneksel Alevilik tanımına dahil olmayan birçok husus üretilen kimlik tanımına dahil edilirken yeni bir topluluk kurgulayarak/hayal ederek başlanmıştır.[3] Kurgulama/hayal etme işlemi Alevilik tanımını genişletirken daha çok Aleviliğin bu sürecin gerisinde kalmadığı hatta tam da bu sürece denk düştüğü anlamına gelen savunma şeklinde gerçekleşmektedir.

[4]

Cumhuriyet sonrası kırsaldan kente doğru hız alan göçlerle kentleşen Aleviler, kendilerini ifade edebilecekleri bütün alanlarda bir değişim yaşamışlardır. Sosyal yapıdan sosyal ilişkilere kadar yaşamın bütün alanlarında etkilenen Alevilik, değişim şartlarına uygun toplumsal anlayışı da ortaya koydu. Artık Alevilik kamuoyuna mal oldu ve kendini sunacak imkan olarak da yazılı kültürden yararlanmaya başladı. Çünkü “her belirsizliğin tanımlanması, tartışılıp benimsenmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir.”[5]

I-Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Alevi-Bektaşî Edebiyatı

Bu makale sözlü ve yazılı kültür arasındaki farklılığı ortaya koyarak Alevi-Bektaşî edebiyatının sözlü kültüre dayalı olduğu ve yazılı kültürle beraber yeniden biçimlenişini anlatmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan sözlü kültür -bir tanım olarak- olumsuz bir anlam içermemekle beraber heterodoksi bağlamında Alevi-Bektaşîlik lehinde bir anlamda da kullanılmamaktadır. Çünkü sözlü kültür, ilk-ellere ait bir sosyal yapının gelişmemiş biçimi olarak kabul görmektedir. Ayrıca bir önceki ifadeden yola çıkarak sözlü kültürün yazılı kültüre nazaran Alevi-Bektaşî düşüncesinde “daha özgür” bir yapı oluşturduğu savunusu ikili kurgu içerisinde tutarsızdır[6].

Sözlü ve yazılı kültürün birbirinden ayrılan özellikleriyle birinin diğerine öncelenemeyeceği üzerinde duran bilim adamları, yukarıda anlatılan düşüncenin sözlü kültür için de mümkün olduğunu belirtmektedirler. Yazılı kültür aleyhine ve sözlü kültür lehine sonuçlandırılan tartışmalara neden olan gerekçelerin yetersizliğine dikkat çekmektedirler.[7]

Sözlü kültür, kendi ifade biçimi ile ihtiyaç duyulduğu oranda kendini yenilemektedir. Söz, sahibinden muhataplarına birebir ulaşmaktadır. Sorgulanabilen, değiştirilebilen ve hep aynı ifade biçimini koruyabilen bir seyir izlemektedir. Bu haliyle sözün muhatapları edilgendir ama bir o oranda da bütündürler. Alevi-Bektaşîler tarafından yapılan çalışmalar ve çalışmaların isimlendirilmelerine varıncaya kadar yazılı (kültürün) tarzına uygun olarak ortaya çıkmıştır. Kayda geçen bu yapıtlar üzerinde araştırmacı ya da eseri hazırlayan istediği gibi söz söyleyebilmektedir. Artık yazılı metin, metnin sahibinden ayrı olarak değerlendirilmekte ve eleştirilmektedir.

Yazı, bir nesne, imal edilmiş bir ürün; zihni zayıflatan; metne soru sorulunca cevap veremeyen; kendini savunamayan özellikleriyle insan bilincini değiştiren en büyük buluştur.[8] Çünkü sözlü kültürden sonra düşünceyi sürekli olarak biriktirmekte ve metin üzerinden daha da derinleştirmektedir. Bunun sonucu olarak metin üzerinde sürekli sorgulamayı da sağlamaktadır. Matbaanın icadından bu yana yazının artan hakimiyeti, kendisine mecbur ettiği bir toplum oluştururken benliği de keskinleştirmektedir.

[9]

Yazı, sözü nesneleştirirken edilgen hale getirir.

“Belirli sözlü metinlerin yazıya aktarılması, daha geniş bir din sahasında ortaya çıkan yer değiştirmelerin sadece bir parçasıyken, dinin daha kapsamlı olan sözlü ifadesinin, pratiğinin ve kurumlarının yazıya geçirilmesi ise, hem dindeki dönüşümün belirtisidir, hem de dinin dönüşmesini hızlandırır.”[10] “Burada, matbu metinlerin kendine özgü gücü kendini gösterir; öyle ki sözün matbu metin haline gelmesiyle, bir dinsel sözlü gelenek biçimi, ritüel yoluyla

aktarılan, hayatı yönlendiren bir model olmaktan çıkar, standartlaştırılmış bir doktrine dönüşür. Dini öğretilerin yazıya dökülmesi, yaşanan bir dini, sistematik ve nesnelleştirilmiş basılı metinler topluluğuna dönüştürebilir. Artık bilgi miras olarak kuşaktan kuşağa devredilmez, bu metinler kullanılarak edinilir, öğrenilir. Dini bilgi aktarımı artık farklı bir araçla ve farklı bir konumu olan bir toplumsal pratikle gerçekleşmektedir.” [11] Bu durum Alevilik

kurumları üzerinde etki ederken aynı zamanda sosyal yapıyı da etkilemiştir. Böylece Aleviler, Aleviliği yeniden kurarak/uyarlayarak/dönüştürerek/yeniden ele almak zorunda kaldılar veya ele almak zorunda hissettiler. Bu yeni durum hem modernizmin itici bir güç olarak zorlaması hem de Alevilerin Tanzimat sonrası oluşan ortama kendilerini uyarlama veya bu değişimi kendileri için bir imkan olarak algılamalarıyla sonuçlandı.

Alevi-Bektaşî kültürü için “asıl devrim” sözlü kültürden yazıya geçilmesidir. Yazılı kültür, sözlü kültüre mukabil oluşturduğu farklılaşmayı hem Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde “dini otorite” oluşturmada hem de bu yeni durumda “Alevi kimliğinin” tarihselleştirilmesini ve yazıya geçirilmesini sağlamıştır. Geleneksel anlamda sürdürülen sözlü kültür ve bu sözlü kültürü aktarmada önemli işleve sahip “Dede” dini otorite kaybına uğramış ve yazılı kültürle oluşan seküler eğitimden geçmiş entelektüel dedenin otorite alanı ceme sıkıştırılmıştır. Bunun yanı sıra yazılı kültürün yaygın hale gelmesiyle Alevi-Bektaşî kimliğinin temelini teşkil eden dedenin yerine gazete ve dergilerle belirginleşen yeni “Alevi Literatürü” geçmektedir. Alevi literatürü, Alevi kimliğini oluştururken kültürel olarak yeni iletişim araçlarıyla “yeniden hayal etmek”tedir.[12]

Esasen üniversite mezunu eğitim görmüş Alevilerden oluşan orta sınıf, dedenin dini fonksiyonunun dışında –çoğu zaman bu alana da müdahale ettiler- daha ön plana çıktı. Öyle ki son on yılda gerçekleşen Alevi-Bektaşî örgütlenmelerini de bu orta sınıf gençler yönlendi. [13]

Alevi-Bektaşî edebiyatının yazılı kültür ile tanışması son yarım yüzyılda gerçekleşmiştir. Buna karşın Alevi-Bektaşî edebiyatının yazıya aktarımı çok daha önceki yüzyıllarda başlamıştır. Yazıya aktarılan bu eserler, sözlü kültür biçimini tamamiyle yansıtmaktadırlar. Bazı istisnalara rağmen yol ve göreneklerin yazılı olduğu kitaplar az değildir. Buna karşın bu eserler sözlü geleneğin en güzel örnekleri olarak ele alınmalıdır. Sözlü kültürün bütün özelliklerini taşıyan bu kaynaklar, yazılı kültür içerisinde eski ihtişamını kaybetmiştir. Bu eserler arasında: Cönk, Erkanname, Buyruk, Menakıbnamede[14] sayılabilir. Bu eserlere binaen Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli parçası olan nefeslerin, tanım ve içerik değişimi Aleviliğin son yıllarda aldığı seyri bize verir. Bu tarihsel süreç aynı zamanda zihinsel dönüşümün veya zihinsel insanın boyutu/uzantıları şeklinde gerçekleşmektedir.

Sadece Alevi-Bektaşî yazımının son on yıldaki bir değerlendirmesine dahi bakılsa yazılı kültürün sözlü kültüre karşı nasıl da bir parçalanmışlık oluşturulduğu görülebilir. Alevi-Bektaşî –yazı- yazarları, Alevilik ve Bektaşîlik konusunda Alevi-Bektaşîliğin dini bir tanımından –ki bu

tanım ya İslam'ın özü ya da İslam dışı olarak belirginleşir- hümanist, milliyetçi ve sosyalist bir içeriğe sahip olduğu tezi üzerinde odaklanmışlardır. Bu eserlerde, Alevi-Bektaşiliğin kökeni ve doğuşu, inançlarının temelleri ve kökenleri, mahiyeti, niteliği hakkında tezler ileri sürmüşlerdir.[15]

Bu çabalardan da görüleceği üzere, sözlü kültürün birleştirmesi ve bir cemaat olarak tanımlamasına karşın yazılı kültür parçalayıcı ve bireyseldir. Bu durum hem tanımlar hem kimlik olarak belirsizleştiren bir yapı oluşturmaktadır.

Bildiriyi “Ayetten Nefese” şeklinde belirlemekten amaç, sözlü kültürden yazılı kültüre Alevi-Bektaşî edebiyatındaki değişimi vurgulamaktır. Birincisi (Ayet), sözlü kültüre gönderme yaparak kentleşme öncesi bir durumu tanımlamada kolaylık sağlamaktadır. Buna karşın ikincisi (Nefes), yazılı kültüre gönderme yaparken bu süreçte Alevi-Bektaşî edebiyatının Türk Halk[16] Şiiri veya Türk Halk Edebiyatı içerisinde yer alan bir türe karşılık gelmektedir. Artık nefes, Alevi-Bektaşî edebiyatı -geleneksel tarzının ortaya çıktığı bir şekil olmaktan ziyade- dünyevi-seküler bir anlama karşılık gelmektedir. Öyle ki nefes geleneksel Alevi-Bektaşî edebiyatı tarzındaki sözlü kültür etkisini de yansıtmamaktadır. Çünkü nefes, hem biçim itibariyle yazılı kültür hem de içerik itibariyle güncel ve toplumsal olaylara yöneldi. Çünkü Alevi-Bektaşî topluluk üyelerinin önemli bir kısmı geleneksel yapıyı yansıtan dini kurumların etkisinin dışında kaldı.

[17]

Başlığın bu şekilde verilmesinin bir başka nedeni ise; Konya/Ereğli Alevileri[18] üzerine yürütmüş olduğum alan çalışması esnasında kaynak kişilerden birinin bu konudaki açık ve net ifadeleri de belirleyici oldu. Kaynak kişi, muhtelif zamanlardaki görüşmelerimizde anlatmış olduğu konulara örnek olarak Ayet

[19]

okuyordu. Tam olarak şöyle ifade ediyordu: “Bak, bu konuda bir ayette şöyle diyor” ve ardından bir nefes okuyordu. İlk zamanlar Kur'an'dan ayet okumasını bekledim çünkü kaynak kişi Kur'an okumayı biliyordu. Böyle düşünmemde etkili olan bir başka nokta kaynak kişinin farklı zamanlarda Kur'an'dan ayetlerini okuyarak yorumlamasıydı. Her ayet okuyuşunda Kur'an'ı ne kadar iyi biliyor diye hayrete düştüm. Bir süre sonra Kur'an ayetlerini okumayınca anlatmış olduğu konulardan dolayı Kur'an'ı iyi bir şekilde biliyor da anlam olarak yorumluyor diye açıklamalar getirdim. Hatta bu açıklamalarına saz şairlerinin eserlerini uyarlıyor ve Kur'an ayetleri ile saz şairlerinin eserlerini anlam olarak nasıl üst üste getiriyor diye düşündüm. Tabii bunlardan hiç biri değildi. Doğrudan kaynak kişi okumuş olduğu nefeslere “ayet” diyordu.

Öyleyse şimdi de Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde bu terimin kazandığı anlamları terimleri ile beraber verelim. Alevi-Bektaşiler inanç ve ibadetlerine “Yol” ve “Sürekle” adı verirler. “Sürekle Sürmek” adı verdikleri yol ve görenek şifahi rivayetlere dayanmaktadır. Yol ve gelenekler, grup içinde büyüklerden, dini liderlerden öğrenilir. Hece vezni ile yazılmış, “Deyiş”, “Buyruk”, “Ayet”,

adı da verilen “Nefes”ler, “Hayırlı” adı verilen, gülbanklar özellikle cem törenlerinde ve çeşitli toplantılarında, saz çalınarak veya sözlü olarak okunur ve Yolun ve Sürekin esasları bunlar vasıtasıyla öğrenilir ve öğretilir[20]. Melih Duygulu bu tanımlarla ilgili : “Değiş teriminin karşılığı olarak bazı Aleviler,

Deme, Beyit, Dime, Deylem, Ayet

(italikler yazara ait) gibi sözcükleri de kullanmaktadırlar. Örneğin, Erzincan’da

Beyit

, Sivas’ta

Ayet

, Malatya’da

Deme

sözcükleri hep değiş teriminin yerine kullanılıyor. Bunların arasında

Ayet

son derece ilgi çekici bir adlandırma olarak karşımıza çıkıyor. Bazı Aleviler’in Kur’an ayetleriyle halk şairlerinin (Aşıkların) değişlerinin aynı manaları içermesinden kaynaklandığını söyledikleri bu terimi, pek çok Alevi grubun bilmediğini de eklemekte yarar vardır.”

[21]

Doğal olarak nefeslerde Alevi-Bektaşiliğin temel inançları belli başlı konulardan birini teşkil etmektedir. Düvaz-İmam, Miraçlama, Semah, Mersiye[22] “Ali”, “On İki İmam”, “Kerbela”, “Hacı Bektaş ve Pir ve Mürşitlere Övgü ve Saygı”, “Tevella”, “Teberra”, “Üçleme”, “Devriye”, “Tarikata Bağlılık ve Yollarını Öğrenme”, “Menkıbeler, Hikayeler”, “Softalara ve Zahitlere Taşlamalar”, “Zamandan Yakınmalar”, “Serbest Söyleşiler, Sevda ve Karışık Konular” gibi inançlar nefeslerin ana konuları arasında yer almaktadır [

23]

. Bir başka antolojide ise bu konular şöyle belirlenmiştir: “Kendilerince Kendileri, Düvazdeh İmam, Mersiyeler, Birlik, Devriyeler, İran’a Bağlılık, Övüş, Ahlak ve İnançlar, Erkandan Bahseden Şiirler, Söz, Giyim-Kuşam, Aşk, Ahlak ve İnançları Tenkid, Kadın Davası, İnsani Görüş, Maniler.”

[24]

Bildiri Alevi-Bektaşî edebiyatının geleneksel yedi saz şairine gönderme yaparak son dönem örnek yedi ozan üzerinde konuyu izah etmeye çalışacaktır. Alevi-Bektaşîlerin yedi saz şairi: Şah Hatayi, Fuzuli, Nesimi, Virani, Yemini, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet[25]. Buna uygun olarak son dönemde yaşamış ve Aleviler arasında hüsnü kabul görmüş yedi ozanı şöyle sıralayabiliriz: Davut Sulari, Aşık Daimi, Aşık Zamani, Nesimi Çimen, Aşık Ali İzzet, Hüseyin Çırakman, Mahsuni Şerif. [26]

Burada dile getirilmeden geçilmeyecek bir başka nokta: Alevi-Bektaşî edebiyatı için Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960’lı yıllara kadar geçen süre ara dönem sayılır. Bu ara dönemde Alevi-Bektaşî saz şairleri kırsal alanda “melez” bir yapı oluşturdular. Yani hem geleneksel ürünleri hem modern ürünleri birlikte sundular. Bu her iki yapı birbirinden bağımsız olarak aynı bünye içerisinde taşındı. Bu dönemin en güzel örneklerinden birisi Aşık Veysel’dir. Aşık Veysel, şiirlerinde geleneksel temalara yer verirken güncel konulara da yer verdi. Buna karşın

kendisinden sonra gelen ve makalenin konusu olan ozanlar tarafından eleştirildi.

Yukarıdaki isimler Alevi-Bektaşî edebiyatının modernleşme sürecinin örnekleri olarak seçilmiştir. Buna ilaveten bu isimler, kamuoyu tarafından da tartışmasız büyük ozanlar olarak kabul edilmiştir. Bu kabul ediş, geleneksel yedi büyük ozana karşılık gelmemektedir. Bizim bu şekildeki tutumumuz sadece biçimsel olarak bir seçim veya yedi sayısı hususunda geleneği sürdürme gayreti olarak ele alınabilir. Aksi halde bu yediye tespit etmek belki de mümkün değildir. Çünkü Alevi-Bektaşî edebiyatının son dönem temsilcileri bir hayli yekun tutmaktadır. Ayrıca bu ozanlardan hangisinin yediye karşılık geleceği göreceli bir durumdur. Hem şekil hem de içerik olarak hangisinin yediye karşılayacağı konusu da bir başka tartışmaya neden olacağı gibi bu ölçülere uygun olarak belirlenmesi de imkansızdır.

II-Alevi-Bektaşî Edebiyatının İçerik Değişimi Ve Farklılığın Uygun Hale Getirilmesi

Alevi-Bektaşî edebiyatı içerisinde önemli bir yer tutan nefesler, hangi terminoloji ile dile getirilmektedir? Bu terminoloji Alevi-Bektaşîler arasında hangi anlamlara ve bu anlamlar da nelere karşılık gelmektedir? Bu soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu birkaç soru bile konuyu sunabilecek yeterliliktedir. Buradan hareketle Alevi-Bektaşî edebiyatına karşılık gelen terimleri verelim: Ayet, Kelam, Deyiş, Nefes.

Cem, Alevi-Bektaşîliğin en önemli ritüelidir. Alevi-Bektaşî grubunun hem kurumsal hem de fonksiyonel olarak kimliğini bütünüyle ortaya koyan yegane ibadettir. On iki hizmetten oluşan cemde en başta dede/pir/baba bulunur. İkinci sırada ise zakir bulunur. Hem dede hem de zakir Alevi-Bektaşî edebiyatının yaratıcısı, aktarıcısıdır. Böylece dede/zakir bu edebiyatın yaşamını/sürekliliğini/canlılığını ve korumasını sağlarlar. Cemlerde ayet/nefes ya dede ya zakir ya da her ikisi okurlar. Bir enstrümanla icra edilen nefesler, cemin etkili ya da coşkulu olmasının en önemli unsurudur.[27]

Osmanlı Devletinin yıkılması Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber Türk toplumunda meydana gelen değişimler Halk Edebiyatını etkilediği gibi Divan Edebiyatını da etkileyerek dayandığı toplumsal yapıyı değiştirmiş oldu. Halk Edebiyatı Cumhuriyet ile beraber değişime uğramakla beraber toplumsal kökenlerini bir süre daha muhafaza etti. Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli dönüşüm noktası Cumhuriyetin ilanıdır. Bu vesile ile Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal'e

karşı olumlu bir tavır alarak onun devrimlerini destekleyen şiirler Alevi-Bektaşî edebiyatının konuları arasında yer aldı. Esas itibariyle Alevilerin, Cumhuriyet ve Mustafa Kemal yanında yer alışları uzun süre ozanların diliyle ifade edildi. Aleviler, Osmanlı Devletinden farklı olarak anayasa önünde kazandıkları vatandaşlık[28] hakkının gereği olarak büyük bir destek vermiş oldular. Cumhuriyetin bütün değerlerine sahip çıkan Alevi ozanları, şiirlerine bunu yansıttılar.

Alevi-Bektaşî edebiyatının üretim mekanı olan tekkelerin Cumhuriyetle birlikte kapatılması Alevi-Bektaşî şiiri yönünden en verimsiz dönem sayılabilir.[29] Bu dönemden sonra önemli hiçbir ozan yetişmedi. 1960'lı yıllara kadar olan süreçte ise Alevi-Bektaşîler eskinin yinelenmesi dışına çıkamadılar. Bir süre sonra da Alevi-Bektaşî ozanları daha çok sosyal, politik, güncel konulara değinerek, konuları bakımından dağınık şiirler yazdılar [30]

Göç ve kentleşme gerçekleşen değişimde önemli yere sahip olan hususların başında gelmektedir. 1950 yılından itibaren şehirlere doğru hızlanan göç, Alevi ozanlarını da içerisine aldı. Mevcut durumu şiirlerine yansıtan ozanlar, daha çok şehirlerde karşılaşılan olumsuz durumu dile getirdiler. Buna ek olarak Alevi-Bektaşî edebiyatının açılım sağladığı bir diğer hususta yurtdışı göçleridir. Yurtdışına giden Alevi-Bektaşî işçiler, burada kendilerine has ayrı bir şiir tarzı oluşturmamışlardır. Alevi-Bektaşî geleneğini sürdürürken içinde yaşadıkları sosyal şartları yansıtan şiirler daha çok da gurbet şiirlerini ön plana çıkardılar.[31]

1961 Anayasası ile beraber DP döneminde kapatılan dernekler yeniden açıldı. Sağlanan demokratik ortamda yeni yayınlar arttı. Özellikle sol yayınlarda önemli ölçüde artış meydana geldi. Türkiye İşçi Partisi[32] etrafında oluşan yeni çevre ve bu çevrenin oluşturduğu yeni terminoloji bu çevreye yakın duran Alevi-Bektaşî ozanlarına [33] yeni bir isim verirken şiirlerinin içeriğini de değiştirmiş oldu. Milli Demokratik Devrim ve Proleter Devrimci Aydınlik [34]

gibi çevrelerin yayınlarının etkin olması ve bu çevrelere yakın olan ozanların şiirlerine bu yayınlar içerisinde yer vermeleri de sol söylemli dönüşümde etkili oldu.

[35]

Bu aşamadan itibaren ozanlar, “devrimci ozanlar” diye literatüre yeni bir tanımla geçtiler.

[36]

Bu ifade ile saz şairleri kendi yerlerini ya toplumcu ya da devrimci ozanların yerine bıraktı. Şiirlerinde, konserlerinde halkın, toplumun sorunlarını dile getirip demokrasi, toplumsal adalet, ulusal bağımsızlık, barış, özgürlük gibi konuları ön plana çıkardılar. Böylece halk şiiri –büyük oranda geleneksel biçimini korusa bile- içerikçe, işlevce yeni, çağdaş boyut kazandı. Bu hal birçok kesimin dikkatine sunulurken halk şiirine geçici de olsa canlanma ve açılım sağlamış oldu.

[37]

Bu geçen süre içinde kırsal kesimde yaşayan Alevi-Bektaşî ozanların yeni bir atılım içinde olduğunu da söylemek mümkün değildir. Kırsal kesimden gelen ozanlar, Alevi-Bektaşî geleneğini sürdürmekle beraber geleneksel konuları tekrarlamaya devam ettiler.[38] Burada tam olarak kırsal kesim ozanlarının geleneksel ifadeleri ile kentlerdeki yeniden üretilen ozanlar arasında dil/ ifade birbirine yaklaşmış oldu. Alevi-Bektaşî ozanları, büyük illerde yaşayan şairlerin ifade tarzıyla konuşup yazmaya başladı..

[39]

Buna karşın sözlü ve yazılı edebiyatın/kültürün ikili bir biçimi hala yürürlükte. Çünkü sözlü kültür olmadan yazılı kültür varlığını sürdüremez bir başka deyişle sözlü kültür her zaman yürürlükte ve yazılı kültürü beslemektedir.[40] Clarke'n araştırmasına göre, "ankete katılanların çoğu ana kaynaklarının kitaplar ve Pir Sultan ya da Hatayi gibi önde gelen şairler olduğunu belirtirler de, ocağa özgü şiirleri olduğunu belirtenlerin yüksek oranı, hala sözselsel aktarıma verilen önemi yansıtmaktadır." [41] Bir süre sonra cemlere iştirak ederek sürdürülen sözlü kültür, kentleşme sürecinde yazılı kültürün kendisini göstermesiyle bilgi kaynağı kitaplar olmuştur.

[42]

"Çok sayıda şiir antolojisi son yıllarda basılmış olsa da, yazarın kim olduğu sorusu pek sorulmamaktadır. Pek çok derleyici artık kaynak kişinin ismini vermeye çalışmaktadır. Belirli ocaklar üzerine sadece az sayıda, düşük baskılı birkaç kitap yayınlanmıştır."

[43]

Alevi-Bektaşî şiiri, "son elli yıl içinde, kırsal kesimden büyük yerleşme yerlerine göçerken yalın dilden başka taşıyıcı, ulaştırma aracı bulamadı. Bu gidişle, öteki yazın alanlarında olduğu gibi Alevi-Bektaşî geleneğini sürdüren şiir türünde de bir değişme, belli bir öbeğin şiiri olmaktan çıkıp bütün toplumun sesi olma eğilimi ağır basacağı benziyor, Alevi-Bektaşî şiiri Türk toplumunun şiiri olma yolundadır. Dil egemenliğini sürdürmeye başlayınca bir çok engeli aşıyor." [44]

Halk edebiyatı araştırmacıların ortaya çıkması ile birlikte Alevi-Bektaşî ozanları üzerine müstakil çalışmalar yapılmasının [45] yanında Alevi-Bektaşî şairlerden bazıları eserlerini yayınladılar ve plak/kaset çıkarma imkanı buldular. Radyolarda, gazinolarda, sinema ve tiyatro salonlarında, örgüt toplantılarında eserlerini daha büyük kitleler önünde okumaya başladılar.

[46]

Şurası burada vurgulanmadan geçilmeyecek kadar önemli: Kentlerde iş bölümünün en üst düzeyde olmasının sonucu kente göç eden Aleviler, işçi veya modern kurumlarda yer alıp çalışmaya başladılar. Bunlar arasında fabrikalarda işçi, radyoevlerinde sanatçı olduğu gibi

eğlence dünyasının muhtelif kollarında da yer alarak gazinolarda görünmeye başladılar. Burada iki önemli husus dikkate değer, bunlardan birincisi Alevi-Bektaşî edebiyatı kamusal alanda kendini göstermiş oldu. İkincisi geleneksel olarak farklı bir çizgide kendine yeni imkanlar sağladı. Her iki durumda da nefesler doğal ortamından taşınarak başka ihtiyaçlar için malzeme olmuştur.

Halk şiirinin çağını tamamladığını, saz şairini doğurup besleyen koşulların her geçen gün ortadan kalktığını, onun yerini gramofon, radyo, pikap, televizyon vb. modern eğlence araçlarının aldığı görüşü de hakimdir. Yine aynı görüşe göre, “kısa bir zaman sonra halk şairi de, onun temsil ettiği halk şiiri de kültür tarihimizin malı olacaktır.”[47] Çünkü saz şairlerini ortaya çıkaran ve yaşatan sosyal şartlar değişmiştir. Tanzimat’la beraber toplumun bütününe yayılan yeni düşünceler ve bu düşüncelerin göstergeleri/gerekçeleri arasında gösterilen yaygın eğitim iletişim araçları ve medya etkinlik olarak hayat anlayışını değiştirmiştir.

[48]

Geleneksel olarak Alevi-Bektaşî edebiyatının öğretimi hem mekan hem biçim hem de dinleyicisi itibariyle değişmiştir. Cemaatin içinde dönüp dolaşan ve cemaatin kimliğini oluşturan bu eserler, cemiyete mal olarak daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmıştır. Cemaate ait sembollerle dolu olan bu -semboller evrensel değerlere paralel olarak belirlenmeye- bu gizli anlamlarını kaybetmeye/örtmeye/gizlemeye devam ederek işlevsiz hale gelmiş ve dünyevileşmiştir. Şiirin söylendiği en önemli mekan olan cem ayinleri/cem evleri yerine radyoevleri, gazinolar, tiyatro ve sinema salonları, saz kurslarında notalarla öğrenilen nefesler, mekan sınırı olmadan her yerde okunabilen bir hal almıştır. Sözlü kültürün çiraklık yoluyla öğretimi yerini yazılı kültürün etkisiyle kurslarla kazanılan eğitimle elde edilmeye başlanmıştır.

Böylece Aleviliğin aktarımında ve devamında en önemli araçlardan biri olan nefesler, modernleşme sürecinde anlamlarından içeriğine kadar değişim geçirmektedir. Geleneksel olarak varlığını sürdüren nefesler, modernleşme sürecinde kendini başka bir içerik ve yeni tanımlar veya daha popüler olan bir anlama terk ederek yerini, eski-geleneksel/yeni-modern nefesler şeklinde ikili bir farklılaşmaya bıraktı. Alevi-Bektaşî edebiyatı, açlık, yoksulluk, işçilerin durumu, işlevleri, ile Alevilerin politik durum ve yapılarını yansıtan, tarikat kavram ve konuları ile yer değiştirirken tanrı sevgisi maddi aşka dönüşmüştür.[49] Günümüzün Alevi-Bektaşî şiiri eski özelliğini yitirmiş, modernleşme karşısında kendi anlayışına göre bir tutum takınmıştır denebilir, verilen ozanların eserlerinin incelenmesinden böyle bir sonucu çıkarmak mümkündür. Çünkü “yazı, bilincin yapısını değiştirir” görüşüne göre, günümüz Alevi-Bektaşî yazını yazılı metinle nesneleştirildikten sonra sözlü bir tür olmaktan çıkmış, diğer yazı türleri arasına karışmıştır.

[50]

Yukarıda temel iki nokta üzerinde Alevi-Bektaşî edebiyatının içerik olarak değişimine vurgu yapıldı. Görüleceği üzere bu iki nokta aynı zamanda Alevi-Bektaşî edebiyatını geleneksel seyrinden uzaklaştırdığını da gösterdi. İçerik, siyasi ve ideolojik malzeme haline getirildi. Bu durum Alevi-Bektaşî edebiyatını seyrinden çıkarmasından itibaren –yeni ilerici kimliğiyle- aynı zamanda protest bir yapıya sürükledi. Tam da burada gerçekleşen protest yapı Sünnilerden sağcılara, gericilere ve dincilere doğru bir seyir kazanmış oldu. İletişim araçlarının malzemesi haline gelen ozanlar daha popüler hale geldiler. Buna karşın geleneksel yapıyı sürdüren saz şairlerinin kutsallıkları da kaybolmuş ve tanınmışlıkları ve kendilerine gösterilen ilgi dahi geleneksel çizgiyi sürdüren şaz şairlerinin Alevi-Bektaşî edebiyatının günümüzdeki belirleyicileri olamamışlardır. Bununla beraber geleneksel seyri sürdüren ozanların popülerliği kaybolmuştur.

Günlük bir malzeme haline gelen Alevi-Bektaşî edebiyatı aynı zamanda geriye dönük olarak Alevi-Bektaşî edebiyatını da yeniden okuma/tanımlama/tanıtmaya ve ideal bir Alevi-Bektaşî tipi hayal etmeye başlamıştır. Özellikle sol söyleme sahip olunan 1960 yılından sonra ozanlar, protest ve otoriteye karşı olduğu işlenmeye başlanarak siyasallaştırıldı. Zaten “o yıllarda ve 1980’lerin ortalarına kadar, Alevi kimliği, kamuoyunda dini değil, siyasi terimlerle tanımlanıyordu.”[51] Bu başkaldırı “Sünni” olarak nitelenen ve ilerlemeye, çağdaş yaşama, demokrasiye karşı olarak tanımlanan otoriteye karşı ileri sürdürüldü. Oysa geleneksel şiirde dile getirilen eleştiriler, son dönem ozanlarında tamamen inkar edilmiştir. Özellikle inanç, ibadet ve sosyal ilişkilere yönelik olarak dile getirilen eleştirilerde bu değerlere ait terminoloji –ki bu terminoloji hem Alevi-Bektaşîler için hem de Sünniler için ortak olmasına rağmen- ile sosyal hayata yansıyan dini tecrübe arasındaki boşluk, geleneksel şiirde yer alan önemli temalardandı. Oysa bu durum son dönemde tamamen “Sünni” tanımı altında ret edilir hale gelmiştir. Çünkü Alevi-Bektaşî entelektüel ozanları Alevi-Bektaşîliği ötekileştirerek gündelik yaşamlarından çıkardılar ve yeniden ürettikleri Alevi-Bektaşîliği monte ettiler.

EK I

Davut Sulari[52],

Vatandaştan oy almaya

Gelecekmiş hilafetçi

Bir erkeğe dört tane avrat

Verecekmiş hilafetçi

Afyon Eskişehir gözler

Konya Adana da özler

Her ilimiz bunu izler

Erecekmiş hilafetçi

Bir erkeğe dört tane hatun

Verecekmiş hilafetçi

Beş yüz sene gerisin geriye

Gidecekmiş hilafetçi

Kilidi Cennette kalmış

Anahtarı emre almış

Softanın birisi vermiş

Açacakmış hilafetçi

Bir kocaya dört tane avrat

Verecekmiş hilafetçi

Yetmiş huri hizmetini

Kılacakmış hilafetçi

Çarşaf peçe giydirecek

Sulari der ayrılacak

Gericilik uyduracak

Şer(i)atçıymış hilafetçi

Aşık Daimi[53],

Asır geldi yirmi bire dayandı

Ne zaman kalkınır doğu illeri

Cümle alem uykusundan uyandı

Ne zaman kalkınır doğu illeri

Erzincan'dan Fırat geçer boşuna

Bakakaldım Karasu'yun coşuna

Bunca zaman geçmiş boşu boşuna

Ne zaman kalkınır doğu illeri

Erzurum Hınıs'ı Kars'ı Gölle'si

Orda vardır sömürünün hilesi

Karaköseli'nin bitmez çilesi

AYETTEN NEFESE: ALEVİ-BEKTAŞİ EDEBİYATININ DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Ahmet Taşğın tarafından yazıldı.

Ne zaman kalkınır doğu illeri

İptidai Tunceli'nin köyleri

Tükenmiyor ağaları beyleri

Siirt'in Bitlis'in harap evleri

Ne zaman kalkınır doğu illeri

Biraz dolaşalım Van'ı Mardin'i

Dinleyelim işçi-köylü derdini

Mamur görmeliyim halkın yurdunu

Ne zaman kalkınır doğu illeri

Medeniyetin nuru ağdığı zaman

İlim cehaleti boğduğu zaman

Sanayi güneşi doğduğu zaman

O zaman kalkınır doğu illeri

Daimi'nin sözü sözden alana

Biraz çıka memleketi dolana

Şimdi sıra geldi yiğit olana

Bakalım ne olur doğu illeri?

Aşık Zamani[54],

Ben ölmek istemem körü körüne

Ölümüm bir işe yaramalıdır

Hayat vermeliyim mutlak birine

Ölümüm bir işe yaramalıdır

Bir bütünü eşit bölmek ne güzel

İnsanlığa hizmet etmek ne güzel

Bir gaye uğruna ölmek ne güzel

Ölümüm bir işe yaramalıdır

Ben bir Zamani'yim bir kavgadayım

İnsanlığa canım feda edeyim

Ölümden korkmam ki, çünkü maddeyim

Ölümüm bir işe yaramalıdır

Nesimi Çimen[55],

Çokça mürekkep yalamış

Ancak kendine iş bulmuş

Diplomalı cahil olmuş

Ah diplomalı cahiller

Halka yolları şaşırtan

Kendini bir pula satan

Kör gibi çamura satan

Ah diplomalı cahiller

Kiminin çok diploması

Odur milletin belası

Mideye işler zekası

Ah diplomalı cahiller

Kimi köye ağa olmuş

Sürülere kurdu salmış

Okudukça hayin kalmış

Ah diplomalı cahiller

Gör tarihin akışını

Halk fark eyledi taşını

Diploman yesin başını

Ah diplomalı cahiller

Diplomalı olan alim

Halkına hiç olmaz zalim

Satmaz halka her dem çalım

Ah diplomalı cahiller

Çağını görmeyen hayın

Kitap rafta boştur beyin

Tersine işleyen layın

Ah diplomalı cahiller

Nesimi, elime hayran

Cahilin köküne ayran

Okumuştı Yezit, Mervan

Ah diplomalı cahiller

Ali İzzet Özkan[56],

Köyü harap etti baykuş ötüyor

Hırsızlar başkanı şakavat muhtar

Padişahlar gibi alıp satıyor

Memleket düşmanı hıyanet muhtar

Öksüz oğlan dul karıyı soydurur

Ocaklar batırır gözler oydurur

Köy halkının ayağını kaydırır

Milletine eder hakaret muhtar

Beş yüz lira mektep yarası noldu

Dört yüz elli lira anamdan çaldı

Köyün bütçesini yarıya böldü

Az paraya etmez kanaat muhtar

Bir mektebi dört beş yere kaldırdı

Dama taşı etti halkı güldürdü

Oradan da kesesini doldurdu

Haram olsun sana be nalet muhtar

Hemi muhtar hemi haksız hem bakkal

Hem ahlaksız hem humari hemi kel

Hemi sarhoş hem zinakar hem deccal

Arlanmaz utanmaz cenabet muhtar

Bazı yollar yanında dolanır

Yal yemiş it gibi ürer yalanır

Zulm ile var olan bir gün dilenir

Düşer belalara akibet muhtar

Fakir fukarayı yuttukça yuttu

Köyün tavuğunu bolca meretti

Sarı çamlı yaylamızı da sattı

Aslı haramzade necaset muhtar

Suçlulara sizi kurtarırım der

Aldatır yaldatır beş on kuruş yer

Bazı memurları kafeslere kor

Hem yer hem yedirir (ü)rüşvet muhtar

Görmediği suça şahitlik eder

Ayda birkaç defa sorguya gider

Şeytanı İainin koyunun güder

Fitnedir yaptırır cinayet muhtar

Tuzu gazı köyün yağını yedi

Nice gül yetimin hakkını yedi

Bu dolandırıcı çoğunu yedi

Mürtekip kepaze nedamet muhtar

Sahtekar yalancı dinsiz imansız

Kanımızı sordu bıraktı cansız

Yazık bu millete demez vicdansız

Kahrol bu halk san emanet muhtar

Adil beyler köyümüzde soygun var

Gören yoktur soran yoktur yangın var

Adalete hücum ede çapkın var

O da bizim köyde malamat muhtar

Eski ameleye bey oldu hemen

Çok fakiri zengin eder bu zaman

Akşam sabah inşallahürrahman

Kopacak başında kıyamet muhtar

Al(i) İzzet esiriz bir elden alın

Atatürk başıyçin imdada gelin

İslam defterinden bu iti silin

Haşa Türk değil bu ne millet muhtar

Hüseyin Çırakman[57],

Odun yok kömür yok param kalmadı

Halimizi bir gel de gör insanlık

Ölmek istiyorum çarem kalmadı

Halimizi bir gel de gör insanlık

Yavrum yılda bir kez yemezken eti

Pirzolayla besler bazısı iti

Nasıldı unuttum kaymağı sütü

Halimizi bir gel de gör insanlık

Genellikle menfaate uyan var

Halk sırtından yeyip yeyip doyan var

Çıkar için insanlara kıyan var

Halimizi bir gel de gör insanlık

Zenginlere dem üstüne dem gelir

Fakirlere gam üstüne gam gelir

Her bir şeye zam üstüne zam gelir

Halimizi bir gel de gör insanlık

Çırakman'ım sazım ile gezerim

Halkım için gerçekleri yazarım

Korkum yoktur hazırlansa mezarım

Halimizi bir gel de gör insanlık

Mahsuni Şerif[58],

Uzaktan yakından yuh çekme bana

Sana senin gibi baktım ise yuh

Efendi görünüp bütün insana

Hakkın kullarını yıktım ise yuh

Yuh yuh soyanlara

Soyup kaçıp doyanlara yuh yuh

Ben hoca değilim muska yazmadım

Ben hacı değilim Arap gezmedim

Kuvvetliyi sevip zayıf(ı) ezmedim

Namussuza boyun büktüm ise yuh

Yuh yuh ben böyleysem

Yuh yuh sen öyleysen

Ere sopa vuran paşa değilim

Ben merdi ezmeye maşa değilim

Atomcuyum kirli köşe değilim

Memleketi satıp yaktım ise yuh

Yuh yuh soyanlara

Soyup kaçıp doyanlara

Ne demek efendim bey ve amele

Fakir soymak yakışır mı kamile

Rüşveti hak bilip her dakika hile

Yapıp yapıp kafa çektim ese yuh

Yuh yuh soyanlara

Soyup kaçıp doyanlara

İnsanlığa kıyanlara yuh yuh

Bu kadar milletin hakkın alanlar

Onları kandırıp zevke dalanlar

Diplomayla olmaz hakim olanlar

Suçsuzun başına çöktüm ise yuh

Yuh yuh ben böyleysem

Yuh yuh sen öyleysen

Mahzuni'yim benden başlar asalet

Asillere paydos beye nihayet

Şu insanlık derde girerse şayet

Ona yar olmaktan bıktım ise yuh

Yuh yuh ben böyleysem

Yuh yuh sen öyleysen

BİBLİYOGRAFYA

AKAR Hüseyin, Dersim'den Portreler, Kalan Yayınları, 1999.

AKTAY Yasin, Türk Dininin Sosyolojik İmkkanı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

ANDERSON Benedict, Hayali Cemaatler, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

AYATA-GÜNEŞ Ayşe, "Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik Aleviler ve Soydaşları Örneği", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Yayına Hazırlayan Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, ss. 197-205.

BAŞGÖZ İlhan, Aşık Ali İzzet Özkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.

BAŞGÖZ İlhan, İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi, 1968.

BERGE Metin, Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1990.

BEZİRCİ Asım, Türk Halk Şiiri I, İstanbul: Say Yayınları, 1993.

CLARKE Gloria Lucille, “Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kadardır?” Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı Etnomüzikoloji ve Folklor Programı, Doktora Tezi, İstanbul: 1998.

ÇAMUROĞLU Reha, Sabah Rüzgarı, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

ÇAMUROĞLU Reha, Tarin, Heterodoksi ve Babailer, 2. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

DUYGULU Melih, Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler, İstanbul: 1997.

ERÖZ Mehmet, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, İstanbul: 1977.

EYUPOĞLU İsmet Zeki, Alevi-Bektaşî Edebiyatı, İstanbul: Der Yayınları, 1991.

GÖLPINARLI Abdülbaki, Alevi-Bektaşî Nefesleri, 2. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1992.

KALKAN Emir, XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

KEHL Kristina, “Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik”, Çeviren Tanıl Bora, Sayı 88, Tarih ve Toplum, 1996, ss.52-63.

KÖPRÜLÜ. Fuad, “Ozan”, **Edebiyat Araştırmaları I**, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, ss 131-144.

KÖPRÜLÜ Fuad, “Saz Şairleri, Dün ve Bugün” **Edebiyat Araştırmaları I**, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, ss. 165-193.

MELİKOFF Irene, Uyur İdik Uyardılar, Çeviren Turan Alptekin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

OCAK Ahmet Yaşar, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul: Enderun Yayınları, 1983.

OCAK Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

OCAK Ahmet Yaşar, “Alevilik ve Bektaşîlik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerine (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler”, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, ss. 191-223.

OLSSON Tord, “Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme”, **Alevi Kimliği**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

ONG Walter J., Sözlü ve Yazılı Kültür, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

ÖZMEN İsmail, Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, cilt 5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

ÖZTELLİ Cahit, Bektaşî Gülleri, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1985.

TAŞĞIN Ahmet, Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya: 1997.

TAŞYAPAN Ali, Anılarla Geçmişe Yolculuk İbrahim Kaypakkaya Birlikte..., Birinci Cilt, İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

ÜNSAL Artun, Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

YAVUZ Hakan, “Alevilerin Türkiye’de Medya Kimlikleri: “Ortaya Çıkış’ın Serüveni”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 57-87.

ZELYUT Rıza, Halk Şiirinde Başkaldırı, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1989.

ZELYUT Rıza, Halk Şiirlerinde Gerçekçilik, 2. Baskı, İstanbul: Yön Yayınları, 1982.

[1] Ahmet Taşğın, “Ayetten Nefese: Alevi-Bektaşî Edebiyatında Dönüşüm”, Alevi-Bektaşî Edebiyatı Sempozyumu, Yol Dergisi Sayı 18, ss. 28-43.

[2] Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

[3] Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 15-22.

[4] Ayşe Güneş-Ayata, “Kentsel Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik Aleviler ve Soydaşları Örneği”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Yayına Hazırlayan Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, ss. 197-205.

[5] Tord Olsson, “Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme”, Alevi Kimliği, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 265.

[6] Reha Çamuroğlu, Tarih, Heterodoksi ve Babailer, 2. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s. 64; Reha Çamuroğlu, Sabah Rüzgarı, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s. 14. Yazar, gösterilen her iki yerde de “... yazılı iletişimin birincil işlevi köleliği kolaylaştırmaktır” cümlesini Claude Levi-Strauss’dan alıntılıyıp Alevi-Bektaşî sözlü edebiyatına olumlu bir anlam yükleyerek Alevi-Bektaşîler lehine sonuçlandırmaktadır.

[7] Yasin Aktay, Türk Dininin Sosyolojik İmkânı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, 81.

[8] Walter J. Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür, 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, 97-98.

[9] Walter J. Ong, age., s. 208-210.

[10] Tord Olsson, agm., s. 268.

[11] Tord Olsson, agm., s. 265.

[12] Hakan Yavuz, “Alevilerin Türkiye’de Medya Kimlikleri: “Ortaya Çıkış’ın Serüveni”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1999, ss. 71-76.

[13] Kristina Kehl, “Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik”, Çeviren Tanıl Bora, Sayı 88 Tarih ve Toplum,, 1996, s. 55; 57.

[14] Menakıbnameler üzerine detaylı bir çalışma için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul: Enderun Yayınları, 1983; Ayrıca Ahmet Yaşar Ocak; Bektaşî Menakıbnamelerinin, Vilayetname şeklinde isimlendirildiğini ve bunun dikkate şayan olduğunu belirtir ve şu açıklamayı getirir: “Bektaşî ıstılahında menakıbname (menkabeler kitabı) yerine genel olarak vilayetname (velilik kitabı) teriminin kullanılması ilgi çekicidir. Kanaatimizce bu terim, Bektaşilik’teki velilik kavramıyla doğrudan alakalı olmalıdır. Velilik bir çok bakımdan adeta peygamberliğin devamı gibi telakki olduğundan bu eserlere “veliliği ispat edici kerametleri toplayan kitap” manasında **Vilayetname** denilmiş olması akla yakın görünüyor.” Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 52.

[15] Ahmet Yaşar Ocak, “Alevilik ve Bektaşilik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerine (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler”, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, ss. 191-223.

[16] “Halk” kelimesinin üretilmiş ve ideolojik bir tanım olduğunu vurgulamalıyım. Esasen Alevi-Bektaşî edebiyatının kurgulanmış bir yapıya uygun hale gelmiş olması “ayetten nefese” dönüşümünün en güzel örneklerinden biridir.

[17] Kristina Kehl, agem., s. 54.

[18] Ahmet Taşğın, Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya: 1997. Nefeslerin ayet olarak isimlendirilmesi üzerine anket soruları arasına iki adet soru konulmuş ve ayet olarak inanılan nefeslerin Alevi inançlarının anlaşılmasında önemli olduğunu belirtilmişti. Daha geniş bilgi için bu çalışmaya bakılabilir.

[19] “Ayet”, Anadolu Alevileri arasında yaygın olarak kullanılmaktadır: Balıkesir ve çevresi Alevi-Bektaşî toplulukları ve özellikle Tokat, Amasya, Çorum ve Sivas’ta yerleşik olan Hubyarlı Sıraçlarında bu şekilde kullanılmaktadır.

[20] Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, İstanbul: 1977, s. 88-89.

[21] Melih Duygulu, Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler, İstanbul: 1997, s. 8.

[22] Melih Duygulu, age., s. 12.

[23] Cahit Öztelli, Bektaşî Gülleri, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, s. 11; Asım Bezirci, Türk Halk Şiiri I, İstanbul: Say Yayınları, 1993, s. 27.

[24] Abdülbaki Gölpınarlı, Alevi-Bektaşî Nefesleri, 2. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1992, s. 8.

[25] Irene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, Çeviren Turan Alptekin, İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s. 39.

[26] Ek bölümünde bu ozanlara ait birer örnek alınmıştır.

[27] Gloria Lucille Clarke, “Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kadardır?” Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı Etnomüzikoloji ve Folklor Programı, Doktora Tezi, İstanbul: 1998, s.259.

[28] Metin Berge, Cumhuriyet Döneminde Bektaşilik, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1990, s. 32-34.

[29] Rıza Zelyut, Halk Şiirinde Başkaldırı, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1989, s. 40-41.

[30] İsmet Zeki Eyupoğlu, Alevi-Bektaşî Edebiyatı, İstanbul: Der Yayınları, 1991, s. 322.

[31] Rıza Zelyut, age., s, 415.

[32] Türkiye İşçi Partisinin kuruluş dönemleri için şu esere bakınız: Artun Ünsal, Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

[33] 1960'lı yıllardan sonra yaygın hale gelen ozan terimi, dönemin siyasi ideolojik ortamını en güzel yansıtan ifadelerden biridir. Çünkü “ozan”, saz şairleri yerine kullanılmaktadır. Oysa ozan, saz şairlerinin modernleşme sürecindeki karşılığı olmayacağı gibi aynı zamanda saz şairlerinin işlevinin de dönüştüğünü ifade eder. Alevi-Bektaşî nefeslerindeki dönüşümünün göstergesi olan ozan, geleneksel olarak devam eden cem törenleri ve cem törenlerini sürdüren on iki hizmetin işlevsiz hale gelmesi sonucu kutsal alandan dünyevi alana taşınmıştır. Kuşkusuz yeni oluşum bu ifade ile karşılanmış oldu. Bu ifade hem sol siyasal hem de dünyevi bir karşılığa denk düşmektedir. Türkiye’de meydana gelen toplumsal siyasi dini değişim için yeniden üretildi. Esasen ozanın kullanımı Türklerin en eski tarihine kadar gitmektedir. Ozan teriminin bu eski kullanımı için bakınız: Fuad Köprülü, “Ozan”, Edebiyat Araştırmaları I, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, s. 131-144.

[34] Bu konunun en güzel örnekleri arasında sayılabilecek ve bu dönemi anlatan esere

bakınız: Ali Taşyapan, Anılarla Geçmişe Yolculuk İbrahim Kaypakkaya İle Birlikte..., Birinci Cilt, İstanbul: Belge Yayınları, 1997, s. 530-532.

[35] Rıza Zelyut, age., s. 59.

[36] Rıza Zelyut, Halk Şiirlerinde Gerçekçilik, 2. Baskı, İstanbul: Yön Yayınları, 1982, s.262-265.

[37] İsmet Zeki Eyupoğlu, age., s. 330.

[38] İsmet Zeki Eyupoğlu, age., s. 322.

[39] İsmet Zeki Eyupoğlu, age., s. 333.

[40] Walter J. Ong, age., s. 20.

[41] Gloria Lucille Clarke, agt., s. 262-263.

[42] Gloria Lucille Clarke, agt., s. 275.

[43] Gloria Lucille Clarke, agt., s. 262-263.

[44] İsmet Zeki Eyupoğlu, age., s. 336.

[45] İlhan Başgöz, Aşık Ali İzzet Özkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979 gibi çalışmalar yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Artık yazılı kültür kendini gösterirken yazılı kültür kendini dayatmaktadır.

[46] Asım Bezirci, age., s. 32-33.

[47] İlhan Başgöz, İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi, 1968, s. 21.

[48] Fuad Köprülü, "Saz Şairleri, Dün ve Bugün" Edebiyat Araştırmaları I, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989, s. 165-166.

[49] İsmail Özmen, Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, cilt 5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 17-18.

[50] İsmet Zeki Eyupoğlu, age., s. 328.

[51] Tord Olsson, agm., s. 266.

[52] **Davut Sulari**: Davut Sulari'nin asıl adı Davut Akbaba'dır. Erzincan'ın Çayırılı ilçesine bağlı Karahüseyin köyünde 1925 yılında doğdu. Yurt içi ve yurt dışı olmak üzere bir çok gezide bulunmuştur. 1985 yılında Erzincan'da vefat etmiştir. Asım Bezirci, age., s. 164; Hüseyin Akar, Dersim'den Portreler, Kalan Yayınları, 1999, s. 111-112; İsmail Özmen, age., s. 333; Emir Kalkan, XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 330.

[53] **Aşık Daimi**: Aşık Daimi'nin asıl adı İsmail'dir. Daimi Baba adıyla da anılır. 1932 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dedesi Erzincan'ın Tercan ilçesine bağlı Karahüseyin köyünden İstanbul'da göç edip yerleşmiştir. Daimi dedesinden etkilenecek saz çalıp şiir söylemeye başlamıştır. Şiirlerini Daimi adıyla söylemiştir. 1983 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Asım Bezirci, age., s. 267; Hüseyin Akar, age., s. 143; İsmail Özmen, age., s. 453. Emir Kalkan, age., s. 253.

[54] **Aşık Zamani:** Aşık Zamani, 1948 yılında Tunceli'nin Ovacık ilçesine bağlı Kuşluca köyünde doğdu. Zamani çevresinde gördüğü acı gerçekleri, halkın çektiği sıkıntıları, özellikleri yoksul köylülerin yürek burkan yaşantılarını dile getirdi. Zamanla toplumcu dünya görüşüne bağlandı. Haksızlığa, sömürüye, savaşa, geriliğe karşı çıktı. Toplumsal adaleti, özgürlüğü, barışı sundu. Halkın dertlerini yazmadığı, zulme karşı çıkmadığı gerekçesiyle aşık Veysel'i eleştirdi. Asım Bezirci, age., s. 347; Hüseyin Akar, age., s. 191; İsmail Özmen, age., s. 575.

[55] **Nesimi Çimen:** Nesimi Çimen aslen Sivaslı'dır. 1931 yılında Adana'nın Saimbeyli ilçesine bağlı Fatmakuyu köyünde doğdu. 1941 yılında ailesi Kayseri'nin Sarız ilçesinin İncemağara köyüne yerleşti. Burada evlendikten sonra Adana'ya göç ederek Kozan ilçesinde bakırcılık ve kalaycılık öğrendi ve tekrar Sarız'a dönerek mesleği üzerinde çalışmaya devam etti. Bir süre sonra İstanbul'a göç etti ve burada bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başladı. Bir yıl sonra fabrikadan ayrılarak hayatını saz çalarak kazanmaya başladı. 1993 yılında Sivas'ta öldü. Asım Bezirci, age., s. 233; İsmail Özmen, age., s. 441; Emir Kalkan, age., s. 386.

[56] **Ali İzzet Özkan:** Aşık Ali İzzet Özkan 1902 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Höyük köyünde doğdu. Hayatı çalkantılarla dolu olan ozanın memurluk, ozanlık ve siyasi olaylarla ilişkileri arasında gidip gelmiştir. Şikayetler üzerine yargılanmalarından beraat eder. 1981 yılında Ankara'da vefat etti. Asım Bezirci, age., s. 112; İsmail Özmen, age., s. 339; Emir Kalkan, age., s. 216.

[57] **Hüseyin Çırakman:** Hüseyin Çırakman 1930 yılında Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Körkü köyünde doğdu. Saz çalmayı köyünde öğrendi. Uzun süre köyde yokluk içerisinde yaşayan Hüseyin Çırakman uzun süre sonra Ankara'ya göç etti. Ankara'da da ekonomik sıkıntı çeken ozan bir ara radyoevinde çalıştı ve daha sonra ayrıldı. Yaşamını saz çalarak sürdürdü. Asım Bezirci, age., s. 216; İsmail Özmen, age., s. 331; Emir Kalkan, age., s. 382.

[58] **Mahsuni Şerif:** Mahsuni Şerif'in asıl adı Şerif Cırık'tır. 1943 yılında Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinin Berçenek köyünde doğdu. Köyde okul olmadığından Nembey köyünde Kur'an Kursuna devam etti ve eski yazıyı öğrendi. Bir süre askeri okula devam etti ve daha sonra maddi yetersizlik nedeniyle öğrenimini bıraktı. Ankara gazinolardan birinde çalışmaya başladı. Okuduğu şiirlerle ve doldurduğu plaklarla Türkiye'ye mal oldu. 2002 yılında Almanya'da vefat etti ve Hacı Bektaş'a defnedildi. Asım Bezirci, age., s. 330; İsmail Özmen, age., s. 491; Emir Kalkan, age., s. 489.